

Гайцюнішкі

У гісторыі Лідчыны Гайцюнішкі з'яўляюцца ў XVI ст. Згодна інвентара 1565 г. маёнтак належаў Рымшам і складаўся з двара і гаспадарчых пабудов. У двор уваходзілі тры жыллыя дамы, стайні і гароды. Гаспадарчыя пабудовы, агаро-

йго шляхетства, яго яны мелі раней ад імператара германскай імперыі. Быў таксама падтверджаны іх герб: "Срэбны якар на чырвоным полі".

Пётр Нонхарт жаніўшыся на Падбярэзскай, пратэстанцы, займаў пасаду

Не вядома, якім шляхам, пасля Храптовічаў, гэтая маёмасць дасталася Шротэрам (герб – Любіч), шляхце інфляндскага паходжання, і калі Гайцюнішкі дасталіся Путкамерам. Хутчэй за усё гэта быў пасаг Дароты Шротэр, дру-

даваным пазней. Чатыры вуглавя вежы круглыя, накрыты шатрамі. Кожная вежа з вузкімі вокнамі – байніцамі, што дазваляла абаронцам з усіх бакоў кантраляваць подступы да дома. На 1-м паверсе знаходзіліся службы і казарма для невялікай залогі, наверх – "панскія" пакоі і сталовая.

У гадах 1900 – 1905 г. Эдвард Рымша дабудаваў да яго шырока ганак, з тэрасай, сапсаваўшы такім чынам чысціню і арыгінальнасць першапачатковага праекту.

Эдвард Рымша, пад час дабудовы, знайшоў на сценні малонкі са сценамі палявання, якія аднак не заксерваваў. Ёсць меркаванне, што гэтыя малонкі належалі пэндзлю вядомага Віленскага мастака і ўладальніка маёнтка Шротэра.

У гэтым доме – цвердзі пасляхова вытрымалі аблогу шведы пад час паўночнай вайны, атакаваныя войскамі саксонскага караля Аўгуста II.

У маёнтку былі архіў і бібліятэка, якія загінулі пад час I-й сусветнай вайны. Апапелела толькі "Генеалогія роду Рымшаў", якая сягала

Дом-цвердзь, фота Яна Булгака, 1914 г.

стаў правобразам Міцкевічавых Сапліцова і Гарэшкавых. Доўгі час лічалася што праобразам Сапліцова былі Туганавічы, пазнейшыя даследчыкі размяшчалі яго ў Міры ці нават у Вялікапольшчы. Новую цікавую і цалкам праўдападобную гіпотэзу сфармуляваў прафесар Рышард Керсноўскі ў артыкуле "Замак Гарэшкаў і яго жыхары". Ён сабраў шмат фактаў, на карысць слухнасці версіі аб Гайцюнішках.

У 1946 – 49 гг. у доме – цвердзі знаходзілася школа – цвердзі механізатары. З 1960 г. – абласная псіхіятрычная бальніца. Быў праведзены капітальны рамонт, у выніку ўнікальны дом – цвердзь добра захавалася і

дачка ўладальніка Гайцюнішак П. Нонхарта Зузаны. Стала сямейнай пахавальняй Нонхартаў а пазней Шротэраў і іншых уладальнікаў Гайцюнішак кальвінскай веры (Статкевічы, а таксама пахаваны Остэн-Сакены).

Прастакутны ў плане будынак і такая ж алтарная частка. Асноўны аб'ём быў накрыты чарапічным вальмавым дахам. Сцены прарэзаны лучковымі аконнымі праёмамі, завершаны шырокімі прафіляванымі карнізамі і умацаваны магутнымі контрфорсамі, схілы якіх накрыты чарапіцай. У сутарэннях знаходзіліся труны з муміфікаванымі целама пахаваных. Высокую каштоўнасць

Дом – цвердзь, малюнак Напалеона Орды

джання дылямі, мелі двое весніц (варот).

У XVII ст. Гайцюнішкі належалі Нонхартам. Невядома адкуль гэты род паходзіў і як па сапраўдному гучала прозвішча. Іх лічылі курляндскай шляхтай, таму што імя прозвішча выглядала як курляндскае. Два родныя браты, Пётр і Станіслаў Нонхарты, за вялікія заслугі перад краінай у часе вайсковых дзеянняў з Масквой і шведам, у 1590 г. атрымалі пацверджанне сва-

Віленскага гараднічага, і будаўнічага каралеўскага замка ў Вільні. Як высокакваліфікаваны прафесіянал, быў адпаведна ацэнены і атрымаў Гайцюнішкі. Верагодна, што адзіная дачка Пятра, Зузана, выйшла замуж за Юрыя Храптовіча (1586-1650 г.), ваяводу наваградскага, і перадала яму ў пасаг Гайцюнішкі. Пасля Юрыя, Гайцюнішкі атрымаў у спадчыну яго старэйшы сын Адам Храптовіч, жанаты на Елізаветце Ісайкоўскай.

гой жонкі Ваўжынца Путкамера, стольніка інфляндскага. На пачатку XIX ст., а можа і раней Гайцюнішкі ўжо былі маёмасцю фон дэр Остэн-Сакенаў. Ягоная дачка Вераніка, выйшла замуж у 1830 г. за Адама Рымшу (герб – Гоздава), атрымала маёмасць як свой пасаг. Пасля Веранікі і Адама, усё гэта атрымала ў спадчыну іхняя дачка Алена, жонка Рамуальда Рымшы. Перадапошнім уладальнікам Гайцюнішак быў сын Алены і Рамуальда – Эдвард Рымша (1863-1937 гг.), жанаты на Яніне Лавянецкай. Апошнімі ўладальнікамі маёнтка былі ягоныя дзве дачкі: Алена (нарадзілася 19.02.1911 г., была замужам за Янам Гаштоўт-Ажынскім) і Зоф'я (нарадзілася 23.06. 1913 г., жонка Напалеона Сянкевіча)

Дом-цвердзь. Узведзены ў паўднёвай частцы вёскі, на левым беразе р. Жыжма ў 1611-12 гг. з цэглы будаўніком і начальнікам каралеўскіх збудаванняў у Вільні П. Нонхартам разам з інжынерам-фартыфікатарам Ван Данэнам.

Будынак простакутны ў плане, двухпавярховы, пад высокім вальмавым дахам. Цэнтр галоўнага фасада вылучаны трохпавярховай простакутнай вежай з невысокім, кубічным, арачным уваходам, прыбу-

Капліца ў Гайцюнішках, здымак Яна Балзункевіча, пачатак 20-га стагоддзя.

часоў хрышчэння Літвы.

Маёнтак акружаў стары парк, плошчай 15 га, раслі ў ім у асноўным ліпы і лістоўніцы, многім з якіх было ўжо больш за 300 год.

У польскай філагіі з'явілася версія пра тое, што Гайцюнішскі дом-цвердзь

зараз у ім знаходзіцца адміністрацыйны будынак бальніцы. Захаваліся некаторыя гаспадарчыя пабудовы XIX- 1-й паловы XX ст.

Капліца. Стаіць у паўднёва-ўсходняй частцы вёскі, каля дарогі. Пабудавана ў 1633 г. з цэглы як кальвінскі збор па фундацыі

мелі алтар і казальніца XVII ст. Капліца парушана ў часы калі ў доме-цвердзі знаходзілася школа механізатары. Пры гэтым гатычная цэгла выкарыстоўвалася на будаўніцтва гаспадарчых пабудов.

Лявон Лаўрэш,
г. Ліда.

Дом-цвердзь, фота Яна Булгака, 1914 г.

Сакратарыят ТБМ

нагадвае сябрам Таварыства, што чарговы IX з'езд ГА "Таварыства беларускай мовы імя Ф. Скарыны" адбудзецца 30 кастрычніка 2005 года.

Сакратарыят просіць паскорыць перадачу праколаў вылучэння і анкетаў дэлегатаў з'езду. Сакратарыят просіць старшын арганізацый і суполак сабраць і здаць сяброўскія складкі за 2005 год да з'езду.

Заснавальнік:

ТБМ імя Францішка Скарыны.

Пасведчанне аб рэгістрацыі:

№ 83 ад 28 чэрвеня 1996 г.

Адрас рэдакцыі:

220034, г. Менск, вул. Румянцава, 13.

Адрас для паштовых адпраўленняў:

231282, г. Ліда-2, п/с 7.

E-mail: naszaslowa@tut.by

http://tbn.org.by/ns/

Рэдактар Станіслаў Суднік

Рэдакцыйная калегія:

Міхась Булавацкі, Людміла Дзіцэвіч, Вольга Іпатава, Васіль Ліцьвінка, Ірына Марачкіна, Леакадзія Мілаш, Аляксей Петрашкевіч, Людміла Пісун, Аляксей Пяткевіч, Уладзімір Содаль, Станіслаў Суднік, Павел Сцяцко, Алег Трусаў.

Аўтары цалкам адказныя за падбор і дакладнасць прыведзенай інфармацыі

Газета надрукавана ў Лідскай друкарні. 231300, г. Ліда, вул. Ленінская, 23.

Газета падпісана да друку 17. 10. 2005 г. у 11.30. Замова № 1709.

Аб'ём 2 друкаваныя аркушы. Наклад 2000 асобнікаў.

Падпісны індэкс: 63865.

Кошт падпіскі: 1 мес. - 1180 руб., 3 мес. - 3540руб.

Кошт у розніцу: па дамоўленасці.